Артур Конан Дойл

Обряд родини Масгрейвів

Перекладач: Микола Дмитренко

У характері мого друга Шерлока Холмса мене часто вражала одна дивовижна риса: у своїй розумовій роботі він був вельми охайний і акуратний, любив він і вишукано вдягтися, та водночас йому була властива надзвичайна неорганізованість, і він міг довести до розпачу будь-кого, хто мешкав з ним під одним дахом. Це не означає, що сам я щодо цього бездоганний. Безладна робота в Афганістані, посиливши мою природну схильність до богемного життя, зробила мене безладнішим, ніж це дозволено лікареві. Проте моя безладність має межі, і коли я бачу людину, яка зберігає свої сигари в цеберку для вугілля, тютюн — у перській пантофлі, а листи, що на них треба негайно відповісти, приколює складаним ножиком до дерев'яної полиці над каміном, то починаю думати про себе щонайкраще. До того я завжди вважав, що такій розвазі, як стрільба з пістолета, слід, безперечно, віддаватись просто неба; отож коли Холмс, пройнявшись якимось дивним настроєм, вмощувався в кріслі з револьвером у руці та сотнею патронів і починав прикрашати протилежну стіну патріотичним вензелем "VR"1, я дуже гостро відчував, що ні повітря, ні вигляд нашого помешкання від цього аж ніяк не кращають.

Наші кімнати завжди були повні хімікатів та речей, що лишилися на згадку про різні кримінальні справи, і все це опинялося в зовсім несподіваних місцях, приміром у маслянці або ще деінде. Та найбільше завдавали мені клопотів Холмсові папери. Він терпіти не міг нищити документи, особливо пов'язані зі справами, які він колись розслідував, а проте раз або двічі на рік збирався на силі й розбирав свій архів та упорядковував його. Як я вже згадував десь у своїх безладних нотатках, бурхливі вибухи енергії, коли Холмс здійснював видатні розслідування,

чергувалися в нього з періодами апатії, і тоді він майже не рухався, а здебільшого лежав, граючи на скрипці або читаючи книжки. Отже, щомісяця паперів більшало й більшало, по всіх кутках росли стоси рукописів, а палити їх суворо заборонялося і доторкатись до них міг тільки їхній власник. Одного зимового вечора ми сиділи біля каміна. Скориставшись із того, що Холмс закінчив робити вирізки і вклеювати їх у свій альбом, я зважився запропонувати йому знайти хоч би пару годин, щоб надати нашому помешканню трохи пристойнішого вигляду. Він визнав справедливість мого прохання і з досить похмурим виразом обличчя подався до своєї спальні. Незабаром він з'явився знову, тягнучи чималу бляшану скриньку. Поставивши її посеред кімнати й сівши перед нею на ослінчик, він одкинув віко. Я побачив, що скринька на одну третину заповнена паперами, перев'язаними червоною тасьмою.

— Тут чимало цікавих справ, Вотсоне,— сказав Холмс, лукаво позираючи на мене.— Гадаю, коли б ви знали, що́ у цій скриньці, то, мабуть, попросили б мене дістати звідти деякі папери, а не класти туди нові.

— Отже, там записи про вашу давнішу роботу? — спитав я.— Мене обіймає жаль, що я не маю ніяких нотаток про ті часи.

— Авжеж, друже, всі ці справи відбулися ще до того, як у мене з'явився мій власний біограф і поклав собі уславити моє ім'я.

М'якими, пестливими рухами він одну за одною виймав паки паперів.

— Не всі справи кінчались успішно, Вотсоне,— сказав він,— але серед них було кілька неабияких загадок. Ось звіт про вбивства в Тарлетоні, ось справа Вембері, торговця вином, ось записи про пригоду з однією старою росіянкою, ось дивна історія алюмінієвої милиці, а також повний звіт про Ріколетті з дерев'яною, ногою та про його страшну дружину. А ось... о, це справді цікава справа!

Холмс запорпався на самісінькому споді скриньки й витяг маленьку дерев'яну з висувною кришкою коробочку, схожу на ті, що в них тримають дитячі іграшки. Звідти він, видобув зіжмаканий клапоть паперу, старовинного фасону мідний ключ, дерев'яний кілочок з прив'язаним до нього клубком мотузки і три металеві укриті іржею кружальця.

— Ну, друже, якої ви думки про ці речі? — спитав Холмс, сміючись із моєї розгубленості.

— Цікава колекція.

— Дуже цікава. А історія, пов'язана з нею, ще цікавіша.

— Отже, ці реліквії мають історію?

— О, вони самі — історія!

— Що ви хочете цим сказати?

Шерлок Холмс по черзі брав усі ті речі і клав їх на край столу. Потім пересів у своє крісло і оглянув предмети блискучими від задоволення очима.

— Оце все я залишив собі на згадку про випадок, пов'язаний із обрядом родини Масгрейвів.

Холмс не вперше згадував про цю справу, але мені досі не пощастило почути подробиць.

— Мені б дуже хотілося,— сказав я,— щоб ви розповіли про той випадок.

— І залишив усі речі розкиданими? — насмішкувато вигукнув Холмс. — Адже ваша любов до охайності довго такого не витримає. Проте я й сам хочу, щоб ви додали до свого літопису цей випадок, бо він має такі деталі, які роблять його унікальним у кримінальній хроніці не лише Англії, а, мабуть, і будь-якої іншої країни. Колекція моїх невеличких досягнень справді була б неповна без розповіді про цю незвичайну справу.

Коли я вперше приїхав до Лондона, то оселився на Монтегю-стріт, просто за рогом Британського музею, й жив там, заповнюючи своє надто необмежене дозвілля вивченням усіх тих наук, які зробили б мене більш підготовленим до того, чим я мав намір зайнятись. Час од часу мені траплялося щось розслідувати, головним чином за рекомендацією давніх студентських товаришів, бо протягом останніх років мого навчання в коледжі там точилося чимало розмов про мене й мій метод. Серед інших довелось мені розслідувати справу про обряд родини Масгрейвів.

Моє втручання в цю надзвичайно цікаву справу призвело до вельми поважних наслідків. І саме вона була першим кроком до мого нинішнього становища.

Реджінальд Масгрейв навчався в одному зі мною коледжі, я навіть був з ним трохи знайомий. Він не користувався особливою популярністю серед студентів останнього курсу, хоч мені завжди здавалося, що його зарозумілість — всього-на-всього спроба приховати неймовірну невпевненість у собі. На вигляд він був справжній аристократ — тонке обличчя, високе чоло, великі очі, мляві, але вишукані манери. Він і насправді був нащадок однієї з найстаровинніших родин у всьому королівстві, хоч і молодшого її відгалуження, яке ще в шістнадцятому столітті відокремилось від північних Масгрейвів і оселилося в Західному Сассексі, де Херлстон — родовий маєток Масгрейвів — найдавніша людська оселя в графстві. Здавалося, місце народження позначилось на Реджінальді Масгрейві, і коли я дивився на його бліде, з гострими рисами обличчя, гордовиту поставу голови, мені мимоволі уявлялися сірі

склепінчасті переходи, загратовані вікна і всі ці благородні руїни феодальної архітектури. Інколи нам траплялося поговорити, і я пам'ятаю, що він завжди виявляв гостру цікавість до моїх методів спостережень і висновків.

Я не бачив його чотири роки, аж якось уранці він увійшов до моєї кімнати на Монтегю-стріт. Змінився він мало, одягнений був модно,— він завжди був трохи франтом,— і зберіг спокійну, ввічливу манеру поводитись, що нею вирізнявся й раніше.

"Ну, як ся маєте, Масгрейве?" — спитав я, коли ми приязно потисли одиу одному руки.

"Ви, мабуть, чули про смерть мого бідолашного батька,— сказав він. — Батько помер близько двох років тому. Зрозуміло, відтоді я змушений хазяйнувати в Херлстонському маєтку, а оскільки я ще й депутат парламенту від своєї округи, то життя в мене клопітне. А ви, Холмсе, бачу, на практиці застосовуєте ті видатні здібності, якими колись нас дивували".

"Так,— відповів я,— заробляю на прожиття власним розумом".

"Дуже радий чути це, бо ваша порада була б зараз для мене просто неоціненною. В нас у Херлстоні сталися дивні події, і поліція не змогла нічого з'ясувати. Якась справді дивовижна й незбагненна справа".

Можете уявити собі, Вотсоне, як жадібно я його слухав; адже це була саме та нагода, що я її так пристрасно шукав усі ці місяці бездіяльності, вона сама знайшла мене! В глибині душі я завжди вірив, що можу досягти успіху там, де інші зазнають невдачі, тож тепер мав змогу випробувати себе.

"Благаю вас — розкажіть усе детально!" — вигукнув я.

Реджінальд Масгрейв сів навпроти мене і закурив сигару, яку я йому запропонував.

"Мушу вам сказати,— почав він,— що хоч я ще не оженився, але мені доводиться тримати в Херлстоні чималий штат прислуги — будинок старий, побудований безладно і тому потребує постійного догляду. До того ж у мене є мисливський заповідник, і під час полювання на фазанів там збирається чимале товариство, що теж вимагає слуг. Всього в мене вісім покоївок, кухар, дворецький, два лакеї і хлопець на побігеньках. В саду і стайнях є, звичайно, свої робітники.

З усіх цих людей найдовше — двадцять років — прослужив у нас Брантон, дворецький. Він був молодим шкільним учителем без місця, коли мій батько взяв його до себе на службу, але він відзначався неабиякою енергією і славною вдачею, тож незабаром став просто незамінним у нашому домі. Брантон — гарний на вроду, високий на зріст, у нього чудовий лоб; йому зараз близько сорока років. Може здатися дивним, що, маючи неабиякі особисті переваги й надзвичайні здібності,— Брантон знає кілька мов і грає мало не на всіх музичних інструментах,— він так довго задовольнявся своїм скромним становищем, але, мабуть, велося йому непогано, і він не бажав ніяких змін. На херлстонського дворецького звертав увагу кожний, хто приїздив до нас. Проте цей зразок довершеності має одну ваду. Він трохи донжуан, і можете повірити — для такого мужчини, як він, грати цю роль у нашій тихій сільській окрузі не дуже важко.

Все йшло добре, поки він був одружений, але відтоді, як овдовів, ми не можемо обібратися з ним клопоту. Правда, кілька місяців тому у нас з'явилася надія, що Брантон одружиться знову, бо він заручився з Рейчел Хауелз, нашою молодшою покоївкою, але він покинув дівчину і став залицятися до Дженет Треджеліс, дочки старшого єгеря. У Рейчел, дуже славної дівчини, але вкрай вразливої, як усі валлійки, було гостре запалення мозку, і тепер вона ходить — принаймні ходила до вчорашнього дня,— наче тінь колишньої Рейчел, бо від неї зосталися самі очі.

Така була наша перша драма в Херлстоні, але друга змусила нас забути про неї. Цій другій драмі передувало те, що дворецького Брантона було з ганьбою звільнено зі служби.

Ось як це трапилось. Я вже казав вам, що Брантон дуже розумний, і розум цей спричинився до його нещастя, бо, здається, розбудив у ньому жадібну цікавість до речей, які ані найменшою мірою його не стосувались. Мені й на думку спасти не могло, як далеко завела його ця цікавість, якби випадок не відкрив мені очі.

Як я вже казав, наш будинок побудовано безладно. І от одного вечора на минулому тижні — у четвер, щоб бути точним,— я не міг заснути, бо з дурного розуму випив по обіді чашку міцної чорної кави. Прокачавшись аж до другої години за північ і зрозумівши, що все одно не засну, я встав, засвітив свічку й хотів був узятися за роман, який уже почав читати. Проте книжку я залишив у більярдній, тому, надівши халат, пішов по неї.

Щоб дістатися до більярдної, треба спуститися східцями на один марш і перетнути початок коридора, що веде до бібліотеки та зброївні. Уявіть собі мій подив, коли я, глянувши вздовж коридора, побачив мерехтіння світла крізь відчинені двері бібліотеки! Адже я сам погасив там лампу і зачинив двері, перш ніж лягти спати. Природно, спершу я подумав, що до мене залізли злодії. Стіни всіх коридорів у Херлстоні оздоблено військовими трофеями — здебільшого старовинною зброєю. Схопивши із стіни бойову сокиру і поставивши свічку долі, я навшпиньки прокрався коридором і зазирнув у відчинені двері.

Я побачив у бібліотеці дворецького Брантона. Він сидів, одягнений, у кріслі і, спершись лобом на руку, в глибокій задумі розглядав аркуш паперу, що лежав у нього на колінах і був схожий на географічну карту. Я стояв, скам'янівши з подиву, і спостерігав за ним із темряви. Край столу горіла маленька свічечка, і в її тьмяному світлі я міг бачити лише те, що Брантон одягнений. Раптом він підвівся, підійшов до бюро біля стіни, відімкнув його й висунув одну з шухляд. Взявши звідти якийсь

папірець і знову сівши в крісло, він поклав папірець біля свічечки, розгладив його й заходився дуже пильно вивчати. Це спокійне вивчення наших сімейних документів так мене обурило, що я не витримав і ступив уперед. Брантон, підвівши очі, побачив мене в дверях і схопився на ноги. Обличчя його залила смертельна блідість, і він квапливо запхав у внутрішню кишеню, схожий на карту папір.

— Он як! — сказав я.— Це так ви платите нам за довір'я! Від завтрашнього дня ви у нас не працюєте.

Він уклонився з виглядом людини, чию волю розчавлено, і мовчки прослизнув повз мене. Свічечка лишилася на столі, і я побачив папірця, що його Брантон вийняв з бюро. На мій подив, це був не якийсь важливий документ, а лише копія з запитань і відповідей під час виконання одного старовинного ритуалу — його називають у нас "Обряд родини Масгрейвів". Це своєрідний церемоніал, який існує тільки в нашій родині, і ось уже кілька століть кожен Масгрейв, досягши повноліття, повинен його виконати. Обряд цей становить інтерес лише для членів нашої родини або хіба що для археолога, як і наша власна геральдика, але практичного застосування він не має.

"Про цей папірець поговоримо згодом",— сказав я Масгрейву.

"Якщо ви так вважаєте — будь ласка",— повагавшись, відповів він. Отож я викладу факти далі. Я знову замкнув бюро ключем, якого залишив Брантон, і вже був намірився вийти з бібліотеки, аж раптом здивовано побачив, що дворецький повернувся і стоїть біля мене.

"Містере Масгрейве, сер! — вигукнув він голосом, захриплим від хвилювання.— Я не можу стерпіти ганьби! Гордості у мене завжди було більше, ніж дозволяло моє становище, і безчестя вб'є мене. Кров моя буде на вашому сумлінні, сер, присягаюсь, якщо ви доведете мене до розпачу. Коли ви не можете тримати мене після того, що трапилось, то, благаю вас, дайте мені місяць часу, аби я пішов від вас ніби з власної

волі! Але бути викинутим, містере Масгрейве, на очах усіх слуг, які так добре мене знають,— ні, цього я не витримаю!"

"Ви не заслуговуєте на те, щоб з вами панькались, Брантоне,— відповів я.— Ваша поведінка просто негідна. Але ви дуже довго служили нашій родині, і тому я не маю бажання привселюдно зганьбити вас. Проте місяць — забагато. Звільняйтесь за тиждень і під яким завгодно приводом".

"Всього за тиждень, сер? — з відчаєм вигукнув він.— Хоч би за два тижні, дайте мені хоч два тижні!"

"За тиждень,— повторив я.— І можете вважати, що з вами повелися дуже поблажливо".

Низько похиливши голову, він повільно пішов геть, зовсім знищений, а я загасив свічку й повернувся до себе.

Протягом двох наступних днів Брантон якнайретельніше виконував свої обов'язки. Я не нагадував йому про те, що було, і з певною цікавістю чекав, як він приховає свою ганьбу. Проте вранці третього дня він проти звичаю не з'явився до мене після сніданку дістати розпорядження. Виходячи з їдальні, я зустрів Рейчел Хауелз, покоївку. Я вже вам казав, що дівчина тільки-но одужала, тож вона була дуже бліда та змарніла, і я дорікнув їй за те, що вона стала до роботи.

"Вам треба лежати,— сказав я.— Повернетесь до своїх обов'язків, коли зміцнієте".

Вона глянула на мене з таким дивним виразом, що я навіть подумав, чи не зашкодила хвороба її розуму.

"Я вже зміцніла, містере Масгрейве",— відповіла вона.

"Послухаємо, що скаже лікар,— заперечив я.— А зараз облиште працювати, а коли підете вниз, скажіть там, що я хочу бачити Брантона".

"Дворецький зник",— мовила вона.

"Зник? Куди зник?"

"Зник. Ніхто його не бачив. В кімнаті його немає. Він зник, авжеж, зник, зник!"

Вона притулилася до стіни й істерично засміялась, а я, переляканий цим раптовим припадком, кинувся до дзвоника покликати на допомогу. Дівчину, яка не перестаючи сміялася, скрикувала й ридала, відвели до її кімнати, а я заходився розпитувати про Брантона. Сумнівів не залишалося: він зник. На його ліжку ніхто не спав, і жодна людина не бачила його відтоді, коли він напередодні ввечері пішов до себе в кімнату. Годі було навіть уявити, як він вийшов з будинку, бо вікна і двері — це виявилося ранком — було замкнено зсередини. Одяг Брантона, годинник, гроші — геть усе залишилося в його кімнаті, зник тільки чорний костюм, що в ньому Брантон звичайно ходив. Його капці теж зникли, але черевики стояли на місці. Куди ж пішов дворецький Брантон уночі, і що з ним сталося?

Звичайно, ми обшукали весь будинок і надвірні будівлі, але ніде не знайшли Брантонового сліду. А наш будинок, повторюю,— це справжній лабіринт, особливо його старе крило, де ніхто не живе, однак ми й там оглянули кожну кімнату й горище, та ніде не побачили й найменшого знаку зниклого чоловіка. Мені не вірилось, що Брантон пішов, покинувши все своє майно, але де все ж таки він подівся? Я викликав поліцію, проте й вона нічого не з'ясувала. Напередодні вночі йшов дощ, тому ми оглянули всі газони й стежки навколо будинку, але намарне. Отак стояли справи, коли нова подія відвернула нашу увагу від цієї таємниці.

Дві доби Рейчел Хауелз була така хвора, переходячи від марення до істеричних припадків, що доводилось запрошувати до неї на ніч доглядальницю. На третю ніч після зникнення Брантона доглядальниця, бачачи, що пацієнтка добре спить, і собі задрімала в кріслі. Коли ж вона рано-вранці прокинулась, то побачила — ліжко порожнє, вікно відчинене, а хворої й близько немає. Мене відразу розбудили, і я з двома лакеями подався шукати дівчину. Неважко було визначити, в якому напрямку вона втекла, бо, починаючи від вікна, ми легко пройшли по її слідах через газон до озера, де вони й кінчалися біля всипаної жорствою алеї, що веде з наших володінь. Озеро там має вісім футів глибини, тож ви можете уявити собі, як ми почувалися, коли побачили, що сліди бідолашної дівчини ведуть аж до води. Ясна річ, ми зразу озброїлись гаками й заходились шукати тіло утопленої, але не знайшли. Натомість витягли зовсім несподівану річ — полотняний мішок, де лежала купа старого іржавого металу, що втратив колір, і кілька тьмяних шматочків чи то агату, чи скла. Крім цієї дивної знахідки, нічого ми з озера не витягли і, незважаючи на всі наші вчорашні пошуки та розпити, досі нічого не знаємо ні про долю Рейчел Хауелз, ні про долю Річарда Брантона. Місцева поліція зовсім розгубилась, і я приїхав до вас, покладаючись на вашу проникливість".

Можете собі уявити, Вотсоне, з якою цікавістю слухав я розповідь про ці незвичайні події, як хотілося мені зв'язати їх у єдине ціле і знайти спільний для них стрижень.

Дворецький зник. Покоївка зникла. Спершу покоївка кохала дворецького, але потім мала підстави зненавидіти його. Вона була валлійка, запальна й пристрасна. Зразу ж після зникнення дворецького вона була надзвичайно схвильована. Вона кинула в озеро мішок з досить дивними речами. Отакі факти, що їх треба було взяти до уваги, і все ж таки жоден з них не пояснював суті справи. Де початок цього заплутаного ланцюга подій? Адже переді мною був лише його кінець.

"Масгрейве,— мовив я,— мені треба побачити той документ, що його ваш дворецький вважав за потрібне вивчати, навіть ризикуючи місцем".

"Цей наш обряд — безглуздий,— відказав він.— Єдине, що його виправдовує,— це стародавність. Я взяв із собою копію запитань та відповідей на той випадок, коли б вам схотілося глянути на них".

Він простяг мені цей ось папірець, Вотсоне. Обряд — щось на взірець досить дивного екзамену, який мусив пройти кожний Масгрейв, досягши повноліття. Зараз я прочитаю вам запитання і відповіді на них у тій послідовності, як тут їх записано:

"Кому це належить?

Тому, хто пішов.

Кому це належатиме?

Тому, хто прийде.

В якому місяці це було?

В шостому, починаючи з першого.

Де було сонце?

Над дубом.

Де була тінь?

Під берестом.

Скільки треба зробити кроків?

На північ — десять і десять, на схід — п'ять і п'ять, на південь — два і два, на захід — один і один і потім униз.

Що ми віддамо за це?

Все, що маємо.

Заради чого віддамо?

Заради надії".

"В оригіналі немає дати,— зауважив Масгрейв,— але якщо судити з правопису, то документ складено в середині сімнадцятого століття. Втім, боюсь, він мало прислужиться вам у розкритті нашої таємниці".

"Зате,— відповів я,— він ставить нас ще перед однією таємницею, цікавішою за першу. І, можливо, розгадавши її, ми водночас розгадаємо, що сталося з Брантоном та покоївкою. Пробачте мені, Масгрейве, коли я скажу, що ваш дворецький — дуже розумний, до того ж він проникливіший, ніж десять поколінь його хазяїв".

"Я вас не розумію,— відповів Масгрейв.— Мені здається, що папір не має ніякого практичного значення".

"А мені здається, що він має величезне практичне значення, і Брантон, мабуть, був такої самої думки. Він, напевне, бачив цей документ ще до тієї ночі, як ви його зловили".

"Цілком імовірно. Ми ніколи його не ховали".

"Мені уявляється, що Брантон тоді хотів освіжити в пам'яті його зміст. Наскільки я зрозумів, він мав якусь карту чи план і звіряв з цим планом документ. Саме план він сховав у кишеню, коли побачив вас у бібліотеці".

"Це правда. Але нащо міг йому знадобитися цей наш старовинний родинний обряд і що означає все це безглуздя?"

"Гадаю, з'ясувати таємницю буде для нас не дуже складно,— відповів я.— З вашого дозволу, ми сядемо на перший же поїзд, що йде в Сассекс, і вивчатимемо цю справу вже на місці".

Того ж дня по обіді ми обидва приїхали в Херлстон. Можливо, ви коли-небудь бачили малюнки цієї славнозвісної старовинної споруди або читали її описи, тому я обмежу свою розповідь тим, що побудовано її у формі літери "L", причому довге крило — більш сучасне, а коротке — стародавніше, так би мовити, зародок, з якого все виросло. Над низькими важкими дверима в центрі старовинної частини вирізьблено дату — "1607",— але знавці погоджуються на тому, що сволоки й кам'яне мурування набагато давніші. Неймовірно товсті стіни й малесенькі вікна цієї частини змусили господарів у минулому столітті побудувати нове крило, а старе нині править за комори й погріб, якщо не стоїть зовсім порожнє. Будівлю оточує прекрасний парк з чудовими старими деревами; ярдів за двісті від будинку, в кінці алеї, лежить озеро, про яке згадував мій клієнт.

На той час я був уже твердо переконаний, Вотсоне, що існує не три окремих таємниці, а лише одна, і що коли б я зміг збагнути зміст обряду родини Масгрейвів, то дістав би ключ, з допомогою якого відкрив би правду про дворецького Брантона і покоївку Хауелз. На це я й спрямував свої зусилля. Чому дворецький так прагнув зрозуміти цю старовинну формулу? Напевне, він побачив у ній щось таке, чого не помітили всі покоління землевласників і від чого він сподівався мати особисту користь. Що ж би це було, і як могло воно позначитися на долі дворецького?

Коли я прочитав папір із запитаннями та відповідями, мені стало ясно: всі наведені в ньому відстані стосуються певного місця, на яке натякає цей документ; отже, коли б ми знайшли те місце, то опинились би на шляху до розкриття таємниці, що її давні Масгрейви вважали за

необхідне зберегти від забуття в такий дивний спосіб. Для початку ми мали два орієнтири — дуб і берест. Що стосується дуба — тут не могло бути ніяких сумнівів. Просто перед будинком, ліворуч від під'їзної алеї, стояв дуб, справжній патріарх, одне з найвеличніших дерев, яке я будь-коли бачив.

"Він уже ріс тут, коли було створено ваш обряд?" — спитав я.

"Цілком імовірно, що він існував ще в часи завоювання Англії норманнами,— відповів Масгрейв.— Це дерево має двадцять три фути в обхваті".

Отже, я з'ясував один із пунктів, що мене цікавили.

"Тут у вас є старі берести?" — спитав я.

"Отам був один, дуже старий, але десять років тому в нього вдарила блискавка, і ми його спиляли".

"Але ви пам'ятаєте місце, де він ріс?"

"Пам'ятаю".

"А інші берести є?"

"Старих немає, але молодих багато".

"Я хотів би побачити, де він ріс".

Ми приїхали на високій двоколці, і мій клієнт зразу ж, не заходячи в будинок, повіз мене до того місця, де колись ріс берест. Це було майже на півдорозі між дубом і будинком. Мої пошуки, здавалося, поки що просувалися успішно.

"Мабуть, зараз уже неможливо встановити, який був берест заввишки?" — спитав я.

"А чого ж: шістдесят чотири фути".

"Як ви це вирахували?" — здивувався я.

"Коли мій старий домашній учитель давав мені задачі з тригонометрії, вони завжди були побудовані на вимірюванні висоти. Через це я ще хлопцем вирахував висоту кожного дерева й будівлі в нашому маєтку".

Несподівана удача! Потрібні відомості самі йшли мені в руки, до того ж швидше, ніж я міг сподіватися.

"Скажіть,— попросив я,— ваш дворецький ніколи вас про це не питав?"

Реджінальд Масгрейв здивовано глянув на мене.

"Зараз, коли ви завели про це мову,— відповів він,— я пригадав, що кілька місяців тому Брантон і справді питав, який заввишки був берест, бо засперечався про це з грумом".

Це була чудова новина, Вотсоне, і вона підтверджувала — я на правильному шляху. Я глянув на сонце. Воно вже схилялося до обрію, і я розрахував, що менш як за годину воно буде над верхівкою старого дуба. Отже, однієї умови, згаданої в обряді, буде дотримано. Що ж до тіні від береста, то йшлося, очевидно, про місце, куди вона сягала найдалі, бо інакше за орієнтир узяли б стовбур. Отже, я мусив визначити, куди падав кінець тіні від береста, коли сонце стоїть прямо над вершечком дуба.

— Це, певно, виявилось нелегкою справою, Холмсе? Адже береста вже не було.

— Так, але я знав, що коли Брантон зумів це зробити, то я теж зможу. До того ж це було не так уже й важко. Я пройшов разом з Масгрейвом до його кабінету й вистругав собі цей ось кілочок, до якого прив'язав довгу мотузку з вузликами, що позначали кожен ярд. Потім я зв'язав два вудлища — це дало мені шість футів,— і повернувся зі своїм клієнтом до того місця, де колись ріс берест. Сонце саме торкнулося верхівки дуба. Я закріпив вудлище вертикально, визначив напрямок тіні і виміряв її. Вона була дев'яти футів завдовжки.

Я взявся розраховувати далі. Якщо вудлище в шість футів завдовжки дає тінь в дев'ять футів, то дерево заввишки шістдесят чотири фути кидало б тінь довжиною в дев'яносто шість футів; це привело мене майже до стіни будинку, де я й встромив свій кілочок. Можете уявити собі, Вотсоне, моє хвилювання, коли за два дюйми від кілочка я побачив у землі виїмку. Я збагнув, що це справа рук Брантона, коли він робив свої вимірювання, отже, я йду по його сліду.

Від цієї вихідної точки я почав рахувати кроки, визначивши спершу з допомогою кишенькового компаса сторони світу. Десять кроків і ще десять, для кожної ноги, треба було зробити вздовж стіни будинку. Пройшовши їх, я знову позначив місце кілочком. Потім старанно відлічив п'ять і п'ять на схід та два і два на південь. Це привело мене до самісінького порога старих дверей. Два кроки на захід означали, що їх треба зробити по викладеному кам'яними плитами коридору, а там уже — місце, зазначене в документі.

Ніколи в житті, Вотсоне, не зазнавав я такого розчарування. На мить мені здалося, що в мої розрахунки вкралась якась суттєва помилка. Призахідне сонце яскраво осявало підлогу коридора, і я добре бачив, що старі, вичовгані сірі плити міцно зцементовано, їх не зрушували з місця протягом багатьох років. Ні, Брантон їх не чіпав. Я простукав підлогу в

кількох місцях — звук скрізь однаковий, ніде не вгадувалось ні шпарини, ні порожнини.

На щастя, Масгрейв, який нарешті збагнув суть моїх дій, схвилювався не менше, ніж я; він розгорнув документ, аби перевірити мої розрахунки.

"І вниз! — вигукнув він.— Ви забули про "і вниз".

Я думав, що ці слова вказували на те, що треба копати, але тепер зрозумів свою помилку.

"То у вас внизу є підвал?" — спитав я.

"Авжеж, і такий старий, як будинок. Ходімо вниз, у ці двері".

Ми спустилися вниз кам'яними гвинтовими сходами, і мій супутник, запаливши сірника, засвітив невеличкий ліхтар, який стояв на бочці в кутку. Тієї ж миті ми переконалися, що потрапили туди, куди треба, і що тут недавно хтось був.

Цей підвал правив за дровітню, але дрова, які, мабуть, раніше валялись по всій підлозі, тепер було складено попід стінами, щоб вивільнити місце посередині. Там видніла важка кам'яна плита з іржавим залізним кільцем, а до кільця було прив'язано товстий вовняний шарф.

"Чорт забирай! — вигукнув мій клієнт.— Це Брантонів шарф. Я не раз бачив цей шарф у нього на шиї. Що цей негідник тут робив?"

На моє прохання викликали двох місцевих констеблів, і в їхній присутності я спробував підняти плиту, вхопившись за шарф. Проте я тільки й міг, що зрушив її з місця, а зсунути набік пощастило лише з допомогою одного з констеблів. Під плитою чорнів отвір, і всі ми

заходилися зазирати в нього. Масгрейв, стоячи навколішках, опустив туди ліхтар.

Нашим очам відкрилась маленька комірчина футів з сім завглибшки і близько чотирьох завдовжки й завширшки. З одного боку стояла приземкувата, оббита міддю дерев'яна скриня з одкинутим віком, а в замку стирчав оцей ось ключ, кумедний і старовинний. Скриню вкривав товстий шар порохні, а волога й черви так сточили дерево, що пліснява завелася навіть усередині. Кілька металевих кружалець, очевидно старовинних монет, таких, як оці, валялося на дні. Більше нічого там не було.

Проте тієї хвилини ми не думали про стару скриню — ми не могли відвести очей від того, що було поряд з нею. Якийсь чоловік у чорному костюмі сидів долі, спершись лобом на край скрині і обхопивши її руками. Поза його була така, що вся кров прилинула йому до обличчя, воно спотворилось і стало багрово-синє, але коли ми підняли тіло, мій клієнт одразу ж за зростом, одягом і волоссям упізнав свого дворецького. Брантон помер кілька день тому, але на тілі не було ні ран, ні синців, які свідчили б про причину його жахливої смерті. І коли небіжчика винесли з підвалу, ми збагнули, що опинилися перед загадкою не менш страшною, ніж та, яку тільки-но розгадали.

Скажу по щирості, Вотсоне, поки що я був спантеличений результатами своїх пошуків. Адже я вважав, що, знайшовши місце, згадане в обряді, я зразу ж розплутаю всю справу, але ось я стояв на цьому місці, а розгадка таємниці обряду родини Масгрейвів від мене так само далеко, як і раніше. Правда, я знайшов мертвого Брантона, але тепер повинен був пояснити, як спіткало його таке лихо і яку роль відіграла в цьому жінка, що теж зникла. Я сів на бочку в кутку й заходився старанно обмірковувати всю справу.

Ви знаєте, Вотсоне, який метод я застосовую в таких випадках: ставлю себе на місце дійової особи і, оцінивши її розумовий рівень, намагаюсь уявити, як би вчинив я за таких самих обставин. В даному

випадку моє завдання полегшувалося тим, що Брантон був надзвичайно розумний, отже, мені не треба було брати до уваги різниці між рівнем мого та його мислення. Він знав, що десь у маєтку сховано щось цінне. Він знайшов це місце. Він переконався: плита, яка закриває вхід, для нього заважка, і сам він її не зрушить. Що він зробив далі? Він не міг скористатися з допомоги сторонніх людей, навіть якби мав когось, кому б вважав за можливе довіритись, бо треба було б відмикати двері, а це загрожувало небезпекою викриття. Отже, краще знайти собі помічника всередині будинку. Але кого міг попросити Брантон про допомогу? Рейчел Хауелз була колись віддана йому. Чоловік, хоч би як кепсько обійшовся він з жінкою, ніколи до кінця не вірить, що назавжди втратив її любов. Брантон, безперечно, спробував помиритися з Рейчел, позалицявшись до неї, а потім зробив її своєю спільницею. Вночі вони разом спустилися в підвал і, об'єднавши свої зусилля, підняли плиту. Поки що я міг стежити за їхніми діями так легко, немов бачив усе це на власні очі.

Але й для двох це була надто важка робота — підняти плиту, тим більше, що один з цих двох — жінка. Здоровенний констебль із Сассекса і я, приміром, ледве з цим упоралися. Що ж вони зробили, аби полегшити собі роботу? Мабуть, те саме, що зробив би і я. Я встав і уважно оглянув кілька полін, розкиданих по підлозі. Майже зразу я натрапив на те, що й сподівався знайти. Одне поліно завдовжки в три фути мало на кінці вм'ятину, а кілька інших були сплюснуті з боків, наче на них тиснула велика вага. Мабуть, піднімаючи плиту, Брантон та його помічниця підсовували під неї ці поліна, а коли нарешті утворився величенький отвір, крізь який можна було пролізти, вони підперли плиту поліном, поставивши його сторчма. Важка плита притискала поліно до краю отвору — звідси і вм'ятина. Отже, я ще не збився із сліду.

Як же мав я міркувати далі, щоб відновити в уяві картину нічної драми? Зрозуміло, лише одна людина могла залізти в яму — Брантон. Дівчина, напевне, чекала нагорі, Брантон відімкнув скриню, передав Рейчел те, що там лежало,— адже в скрині ми нічого не знайшли,— і потім... що ж трапилось потім?

Яка хвиля затаєної ненависті гойднулася раптом у душі цієї пристрасної кельтської жінки, коли вона побачила, що чоловік, який її скривдив, можливо, навіть більше, ніж ми підозрювали, тепер потрапив до її рук? Чи поліно випорснуло ненароком з-під плити, й вона замурувала Брантона в ямі, яка стала його могилою? Чи Рейчел винна лише в тому, що не сказала про лихо, яке спіткало Брантона? Чи вона власною рукою вибила підпірку й опустила плиту на місце? Але так чи так — я ніби бачив цю жінку: притиснувши до себе скарб, шалено мчить вона вгору кам'яними сходами, а слідом за нею линуть приглушені крики й відчайдушний стукіт у кам'яну плиту, під якою задихався її зрадливий коханець.

То ось у чому секрет її блідості, и розладнаних нервів, нападів істеричного сміху наступного ранку! Але що ж було в скрині? Що зробила дівчина з її вмістом? Безперечно, це той самий метал і камінці, які мій клієнт витяг з озера. Вона кинула їх туди за першої ж нагоди, щоб знищити сліди свого злочину.

Хвилин з двадцять я сидів непорушно, поринувши в роздуми. Масгрейв, дуже блідий, і досі стояв біля мене, розгойдуючи ліхтарем і зазираючи в підвал.

"Це монети Карла Першого2 — мовив він, простягаючи мені кілька кружалець, знайдених у скрині.— Бачите, ми не помилились, визначаючи час виникнення обряду родини Масгрейвів".

"Ми, певно, знайдемо ще що-небудь від Карла Першого!" — вигукнув я, раптом збагнувши можливе значення перших двох запитань обряду.

"Покажіть-но мені те, що було в мішку з озера".

Ми піднялись до кабінету, і Масгрейв розклав переді мною ті уламки. Глянувши на них, я зрозумів, чому він не надав їм ніякого значення: метал був майже чорний, а камінці — тьмяні й безбарвні. Я потер один з

них об рукав, і він заблищав у мене на долоні, мов жарина. Річ, зроблена з металу, мала форму подвійного кільця, тільки була така побита й покручена, що не можна було зрозуміти, що це таке.

"Ви повинні пам'ятати,— сказав я Масгрейву,— що, партія короля посідала в Англії панівне становище навіть після смерті короля, і коли нарешті її члени почали тікати, вони, мабуть, найцінніше з того, що мали, сховали, розраховуючи повернутись по нього за трохи спокійніших часів".

"Мій предок, сер Ральф Масгрейв, відомий як завзятий рояліст, він був правою рукою Карла ДругогоЗ під час його мандрувань",— зауважив Масгрейв.

"Он воно що! — зрадів я.— Ну, це дає нам останнє підтвердження. А зараз я повинен поздоровити вас із тим, що ви стали власником, хоч і за досить трагічних обставин, однієї реліквії, і самої по собі дуже цінної, але ще ціннішої як історичний раритет".

"Що ж це таке?" — здивовано вигукнув він.

"Не що інше, як стародавня корона англійських королів".

"Корона?"

"Саме вона. Вдумайтесь в обряд. Як там мовиться? "Кому це належить?" — "Тому, хто пішов". Ці слова з'явилися після страти Карла Першого. Далі: "Кому це належатиме?" — "Тому, хто прийде". Це про Карла Другого, чий вступ на престол уже передбачався. Отже, гадаю, нема ніяких сумнівів — ця пом'ята, безформна діадема колись увінчувала голови королів з династії Стюартів".

"А як вона потрапила в озеро?"

"О, відповідь на це запитання потребує часу".

І я в загальних рисах виклав Масгрейву весь довгий ланцюг своїх припущень і доказів. Запали сутінки, в небі яскраво світив місяць, коли я закінчив свою розповідь.

"А як же трапилось, що Карл Другий не одержав своєї корони, коли повернувся?" — спитав Масгрейв, знову запихаючи в мішок свою реліквію.

"О, тут ви зачіпаєте проблему, яку ми з вами, мабуть, ніколи не розв'яжемо. Але скидається на те, що той Масгрейв, якому було довірено таємницю, помер у період між двома королями. І хоч він лишив своєму нащадкові документ, але чомусь не розтлумачив його значення. Відтоді аж до сьогоднішнього дня папір переходив від батька до сина, аж поки, врешті, потрапив до людини, яка зуміла розкрити таємницю, хоч і заплатила за це життям".

Така історія "Обряду родини Масгрейвів", Вотсоне. Корона і зараз у них у Херлстоні, хоч їм довелося судитись і заплатити чималі гроші, перш ніж їм дозволили залишити її в себе. Я впевнений — вони з великою радістю покажуть вам цю корону, коли ви пошлетесь на мене. А про ту жінку ніхто більше нічого не чув. Вона, напевне, втекла з Англії й забрала з собою в заморські краї пам'ять про свій злочин.

1 Victoria Regina— королева Вікторія (латин.).

2 Карл Перший (1600—1649) —англійський король у 1625— 1649 рр., страчений під час англійської буржуазної революції.

3 Карл Другий (1630—1685) — англійський король у 1660— 1685 рр., син Карла І.